

njem na boljšo prihodnost v svobodi: gospodinje so čistile in urejale stanovanja, nosile skupaj skromno odmerjene priboljške ter pripravljale obroke, ki so bili sicer le blede slika predvojnih, a po simboličnem sporočilu daleč nad njimi.

Življenje v Ljubljani namreč ni bilo le brezkončen tek in mrzično nabiralništvo. V nekakšni iluziji normalnosti so namreč delovale tudi institucije, namenjene vzgajanju, sproščanju in zabavi ljudi. Šole na vseh ravneh izobraževanja so po kratkotrajni prekinitvi spomladi 1941, jeseni tega leta znova odprle svoja vrata in delovale do konca aprila 1945, »nosilci rimske kulture« so svoje kulturno prometejstvo izkazovali z gostovanji italijanskih glasbenikov in pevcev, vmes pa so skušali podjarmljene Ljubljančane razvneti z ognjevitimi koračnicami in promenadnimi koncerti vojaških ansamblov. Kljub razglašenemu kulturnemu molku, je bila tovrstna ponudba precej pestra. Ljudje so dobivali predpisano dozo informacij po radiu (tudi ilegalnem Kričaču) in iz časopisov, govornice pa so potovale od ust do ust, se krotovičile, redile in množile.

V Ljubljani so še vedno delovale vse službe, potrebne za življenje in zdravje mesta in meščanov. Skrbni zdravniki so beležili vedno več smrti, ki jih je zakrivilo vojno pomanjkanje. Ljubljančani so v resda skrajno zaostrenih in neprijetnih razmerah še vedno hodili na delo, se vozili s tramvajem, po delu ali ob koncu tedna pa radi odšli na sprehod (zdaj le do roba znanega in z žico omejenega vesolja), ogled nogometne tekme ali na kopanje na katerega izmed mestnih kopališč.

Vse to je namreč tudi med vojno ostalo del življenja mesta in njegovih meščanov in tudi to je treba poznati in omeniti, če hočemo narisati portret mesta in ljudi. Mojca Šorn je v tej nameri popolnoma uspela. Suh in neprizadeto objektivni govor dokumentov je znala oživeti s čustvenimi in barvito živimi pričevanji Ljubljančanov, ki so v tem mestu živeli v času njegove stiske, zato je njena knjiga ni le delo zgodovinarke, ki popolnoma obvlada svojo obrt, ampak tudi pripoved ženske, ki ima svoje mesto rada.

Aleksander Žižek

Padec s piedestala?

Alma M. Karlin, Moji zgubljeni topoli. Spomini na drugo svetovno vojno. Založba Mladinska knjiga Ljubljana in Muzej novejšje zgodovine Celje, Ljubljana, Celje 2007; 284 strani.

Verjetno se mnogi spominjamo nenavadnega občutka, ki bi ga lahko opisali z razočaranjem, presenečenjem ali izgubo nečesa, ko smo se, še v bolj rosnih letih, soočili s kruto resnico, da je bil znan pesnik ali pisatelj čisto navaden pijanec ali razuzdanec, da ni vračal sposojenega denarja ali pa je počel druge stvari, ki jih običajno uvrščamo med nečednosti. Od osnovnošolskih pedagogov opisan zgolj v nujno potrebnih potezah, je v naših očeh zaradi svojih pogosto kar preveč hvaljenih del zrasel v nekakšnega junaka, v osebnost brez napak.

Prav takšni občutki so me prevevali ob branju spominskih zapisov Alme Karlin na drugo svetovno vojno. V Celju sta njena pojava (starejši v mestu se je še spominjajo z ulic) in delo verjetno bolj poznana kot drugod pri povprečnih Slovencih. Njen pogum, da se je – drobna in krhka – odločila za pot v še danes eksotične kraje ter njeno zavračanje nacizma sta jo v mnogih očeh postavila na granitni piedestal. A še tako trdna snov je minljiva. S svojimi spomini na drugo svetovno vojno se mi je kot osebnost pokazala v povsem novi luči. V njih razgrne kopico primerov samopomilovanja ter celo paleto svojih predsodkov: do Židov, do moških, do otrok, do manj izobraženih, preprostih ljudi. Začnimo s prvo, ki je tudi najbolj občutljiva (str. 198): »Tudi za sinove Izraela bi bilo pametneje, da bi bili v deželi, ki jih je gostila /Nemčiji/, prijaznejši do tistih, ki so jih razmere prisilile, da so se obračali nanje. Nasilje je obrodilo nasilje /poudaril B. H./.« Kaj dodati, bi bilo odveč.

Zanimivi so tudi njeni opisi nenavadnih občutij, ki jih je gojila do moških in otrok. Če odklonilne do moških še razumemo, saj so sami sebe – čeprav v času, ko je nastajal »nov svet« – postavljali pred ženske, pa nikakor ni mogoče dojeti njenih slabšalnih opisov otrok. Ob joku otrok izgubi

oblast nad seboj: »Dvignila sem paglavca s tal, ga krcnila in posadila nazaj v njegov kot. Zdaj je še bolj vreščal.« »Iz malčkov so odtekale odvečne tekočine. Vrišč je bil oglušujoč /.../.« Tako je opisala dogajanje v prostoru, kjer je bivala skupaj z materami malih otrok. Ali, če povemo dobesedno: »v scalnici med vekajočini paglavci« (str. 247–249).

V mnogih primerih je v dnevniku opazen tudi prezir ali vsaj vzvišena drža do ljudi, ki jih, zaradi izobrazbe, stanu ali narodnosti, ni imela za sebi enake. Dokaj nenavadno za človeka, ki je mnogo potoval in se srečeval z drugimi kulturami. V potopisih – vsaj tretji del pričujoče knjige lahko tako označimo – je namreč sicer moč mnogokrat opaziti naklonjenost, včasih pa tudi občudovanje do tistih, s katerimi so se potopisci srečevali. A pri Almi tega ni. V stiku s tistimi, ki so zaradi stoletnega razvoja imeli drugačne navade (glede prehrane, čistoče, medgeneracijskih odnosov, spolnosti, itd.), se vedno čuti vzvišeno.

A bodimo mi bolj prizanesljivi kot ona. Tri zgodbe, združene v eni objavi, so vredne branja že zaradi seznanitve z omenjenimi osebnostnimi lastnostmi, še bolj pa zaradi opisov, ki jih poda Alma Karlin ob predstavitvi svojega doživljanja vojne. Prikaže nam razmere v zaporu, v medvojnem Celju, svoje potovanje na osvobodeno ozemlje in tamkajšnje življenje. Prva zgodba z naslovom *Transport* v začetku govori o njenem bivanju v celjskem kapucinskem samostanu in v mariborski meljski vojašnici, ki sta služila kot prehodna postaja za tiste, ki so kmalu po nacistični zasedbi Slovenije okusili usodo, namenjeno »Nemcem sovražnim«. Karlinova si je s svojim zavračanjem vstopa v Kulturbund in protinacistično držo prislužila vpis na seznam določenih za izgon iz raja po imenu Rajh. Opiše nekatere sotrpine v zaporu, tamkajšnji režim in življenje. Ta zgodba nam prinese še slike iz časa po izpustu iz zapora, ki je zasluga prizadevanj njene življenjske sopotnice Thee Gamelin. Brez imen, a vendar zgovorni so primeri posameznikov, otrok in ostarelih oseb, ki so izginili v zanje namenjenih rajhovskih zavodih. Tu gre po vsej verjetnosti za primere t. i. divje evtanazije, pomore duševno bolnih in telesno oslabeled ljudi, ki so jih nacisti izvajali še po Hitlerjevem ukazu o zaključku organizirane evtanazije iz avgusta 1941.

Zgodba z naslovom *Boj s krajevnim vodjo Ewaldom Wrentschurjem* se začne z enim od (kratkih) stikov Karlinove z nacističnimi oblastmi in njenim begom v Nemčijo (kakšna ironija: pred nacisti je zatočišče dobila v Nemčiji!), od koder je nameravala iti še naprej. Skozi vse tri zgodbe se namreč kot rdeča nit vleče njena želja zapustiti rajh in oditi v Anglijo. V tem delu podrobneje prikaže utrinke iz življenja Celjanov pod nacisti. Spomni se nenehnega »vtikanja v življenje«: otroci so morali korakati pri Hitlerjevi mladini, odrasli pa v okviru politično-telesno-kulturnih zborov ob nedeljah. Omeni tudi posege v kmetijstvo, ki so tako značilni za totalitarne režime. Tako kot nekaj let kasneje komunisti, so tudi nacisti na Slovenskem uvajali nove kmetijske kulture, ki pa na veliko jezo oblastnikov niso in niso hotele uspevati. Zasužnjevanje ljudi, katerega prva stopnja je bilo podaljševanje delavnika, se je stopnjevalo s prisilnim delom, zaplombami, fizičnim nasiljem, na duhovnem področju pa z zbori, skupnimi praznovanji in preganjanjem vere. Karlinova ohrani spomin tudi na zaprte vlake, s katerimi so mimo Celja vozili grške Jude in slovenske izgnance, ter na sramotilno procesijo ujetih partizanov in razstavljenih trupel novembra 1942 v Celju. Hkrati pa nam ponudi tudi nekaj primerov subjektivnih opisov dejanskega stanja. V omenjenem delu se namreč podrobneje dotakne še enega zločina nacistov: streljanja talcev. In tu se ji zapiše, da so jih streljali »vedno na praznik«. Resda je bilo eno 15. avgusta in eno 6. januarja, vendar so bila tudi na druge dneve. A takšne delne resnice je pri branju spominskih zapisov pač treba vzeti v zakup, zlasti če gre za kasneje zapisane.

Tretja zgodba *V partizane* govori o obdobju od julija 1944 do maja 1945. Zaradi strahu, da ji bodo sovražniki v Celju zagrenili (ali morebiti celo končali) življenje ter zaradi eksistenčnih problemov, saj od leta 1939 ni uspela nič več natisniti, se je odločila preko partizanskega območja prebiti do Angležev. A po utrudljivi in za Almo novih spoznanj o življenju partizanov polni poti preko Savinjske doline in Dolenjske ji je za časa bivanja v Beli krajini postalo jasno, da Angležev s pomočjo partizanov ne bo videla. V tem delu se njenim prejšnjim kritikam nacizma pridruži še tista na račun komunizma.

Uvodna razmišljanja z naslovom *Almino potovanje med Nemci in Slovenci, od nacizma do ko-*

munizma, je podal Tone Kregar. V njih nam predstavi Almino družino, njen pogled na svet, njeno duhovno doživljanje realnega in prikaže njen položaj med vojno in odnos do celjskih Nemcev. Pravzaprav je kar malo krivično, da dobro napisan uvod odpravimo z enim stavkom. Izbor slikovnega gradiva je opravila Andreja Rihter.

Znanstveno-kritični aparat je delo Marije Počivavšek. S pojasnili je priskočila na pomoč bralcu, ko je bilo potrebno razvozlati kakšno nejasnost, podrobneje opredeliti osebo, kraj ali dogodek. Ustrezno odmerjena se, kot vedno, izkažejo za nenadomestljivo pomoč. Popravek pa je potreben pri opombi številka 51 (str. 75), kjer piše, da so bili bolniki iz Novega Celja junija 1941 prepeljani v Hartheim pri Leipzigu. Gre pa za Hartheim pri Linzu v Avstriji.

Bojan Himmelreich